

Halász Anna

A kiválasztottak kancsal legendájából

Ha Istenben nem hiszek is – a kiválasztott nép és Isten mindennapos, meghitt és tiszteletlen társalgásában hiszek. A rítusban, a vallásos életforma öncélúságában nem hiszek, de a kiválasztott szerepben igen. Az egyistenhit mint szellemi lépcsőfok az emberi fejlődésben, amely a szétszóródás pillanatától válik erkölcsi lépcsőfokká, a fegyveres hátvéd híján való, érvelő és a méltányos ellenszolgáltatás civilizációjának ösvényét kitaposó életformává. A kiválasztott – sokáig üldöztetésre kiválasztott – nép feltérképezi a többiek szükségleteit, azokat is, amelyekről még sejtelmük sincs, kidolgozza, elkészíti és békesége fejében felkínálja a többieknek. Nem rossz szerep ez: a tan erkölcsi tartalmát történelmi gyakorlattá váltani, amiben már eleve ott lappang mindenféle merev ortodoxia tagadása. Az orosz–lengyel térség mélységesen vallásos, szinte középkori életformájú zsidóságának fiai hétmérföldes ugrással váltak a diaszpóra megtagadásakor a fiatal nemzeti állam katonáivá és politikusaivá. Sőt: modern mezőgazdászaivá. Akit az otthonvágy Közép-Európában beilleszkedni serkentett, s aki ezért fokozatosan feladta a rítusok visszahúzó kötelékét, megőrizte ugyanakkor az etikumot, a gondolkodási készséget s az ebből kivédhetetlenül fakadó szkepszist és humort. Még azt is megkockáztatom, hogy az ősi vallásból magából szervesen fakad az eretnek hajlam, s az egy Istenhez való feltétlen hűségből az iránta való tiszteletlenség: négybe vágatom magam a védelmében, de megmondom neki a véleményemet. S ebből a viszonyból, amely nélkülözi például a kereszténységnek a feudalizmustól örökölt feltétlen alázatát, igen furcsa és jóízű helyzetek, magatartások és történetek fakadtak az illuminista század óta tartó elvilágiasodás során. Ezek a legendák olykor magvasabbak és szimbolikusabbak a pátriárkák, királyok és próféták példázatainál. Nevezhetjük őket a zsidó vicc kincsestárának – de én most igaz történeteket mondok el, nem az alapvicceket. Nekem ez részben a családi legendárium, részben barátokkal cserélt le-

gendák gyűjteménye. Csupa olyan, ami még az úgynevezett régi jó békeidőből való, felvilágosult, polgárosult, emancipált európeerek történetei, akik úgy gondoltak a mély vallásosságban élő ősökre, mintha nem is két-három nemzedék, hanem egy vízözön választotta volna el őket tőlük, és valami antianyag jellegű inkompatibilitás azoktól a kortársaktól, akik még ma is – még akkor is, Hitler előtt és a törvényen kívül helyezésünk előtt is – olyanok maradtak, mint az ősök.

***

Elsőnek egy cserében kapott legendát mondok el. Őreg kollégánk volt Gyuri bácsi, a Monarchiának a századdal körülbelül egykorú fia, akinek a gyermek- és kamaszkora a Bánság, Bácska, Pest és Bécs között csapongott, majd Jugoszláviában élt, végigpartizánkodta a háborút, aztán hazajött Temesvárra, mint hős, de még '46-ban vagy '47-ben becsukták – Titóék követelésére, nem tudtuk, miért. Majd '48-tól, kiszabadulva, ő volt a jugoszlávszakértő, a láncos kutya elleni propagandaharc kulcsembere magyarul, románul, németül, de főként szerbül. Több szerb álnevet használt a bikkfanyelvű vezércikkekhez. Közepes, kicsit unalmas profi volt akkor is, amikor Tito ellen harcolt, s akkor is, amikor a kapcsolatok újrafelvételének is ő volt az egyetlen szakembere. Nemcsak vezércikket írt, de politikai verseket is, vagy három nyelven. Később, amikor az ügy már nem volt téma, az utánunk következő nemzedék a szerkesztőségekben – a mai ötven körüli – csak úgy nevezte, Rugovics Picsán. Szomorú mosolyával és jellegzetes, lassú beszédével vallotta be nekem a következőket.

Mivel a család szinte folyton úton volt, egy tanévnél többet nem töltött egyetlen iskolában sem, s persze nem járt hittanóra sem, hiszen átmenetinek tekintette összes iskoláját. De mit ad Isten, az első világháború idején Bécsben érettségizett, s a vallásos

császárváros az érettségihez nemcsak a katolikusoktól, de a zsidóktól is megkövetelte a hittanjegyet. A kijelölt napon tehát jelentkezett a bécsi főrabbinál vizsgázní. Nagyon egyszerű kérdéseket kapott: hány nap alatt teremtette Isten a világot, miért úzték ki Ádámot és Évát a Paradicsomból, hogy történt az Egyiptomból való kimenekülés, ki volt a vezérük, miért nem érték utol őket a Fáraó katonái? – de ő minden kérdésre ugyanazzal az ártatlan mosollyal és szelíd, lassú hanghordozással felelte: „nem tudom”. A rabbi ugyanolyan szelíden mosolyogva hallgatta, s végül felemelt az íróasztaláról egy leragasztott borítékot, és a kezébe adta a következő szavakkal:

– Itt van, fiam, az ámenő jegye (nota bene! jeles volt a borítékban). De azzal a feltétellel kapja, hogy ezentúl bármerre jár, hirdesse, hogy a mi vallásunk a szeretet vallása, nem a gójoké. Mert ha a mi vallásunk nem lenne a szeretet vallása, akkor maga, fiam, nem ment volna át.

Ez, úgy érzem, emblematikus történet, egyetemesen jellemző, bár mi például a nagy ünnepeket megtartottuk, finom vacsorákkal, de széderestén anyai nagyapám magyarul mondta el nekem a bemagolt Mánitánura válaszul az Egyiptomból való kivonulás történetét, s én visszakérdeztem: „Mondd, Nagyapa, ez a Fáraó egy olyan Hitler volt?” Náluk anyám, a kedvenc gyerek tréflizte el a családot: felfordított tányérból ették a sonkát meg a szalámit, aztán a tányér felfordítása is elmaradt, csak nagymamájuk főzte tovább a kóser ételt, és tartotta be hűségesen az étkezési szabályokat. De hát ők, Beckerék különben sem voltak igazi kóser család az angol dédapjokkal, aki itt maradt a Dunántúlon egy lányért, s az egyik fia, aki a kolozsvári orvosi főiskolára járt, nemcsak hogy kitért zsidónak, de még az orvosit is abbahagyta a tizenhat éves Mátyás Regináért, akit különben sürgősen férjhez adtak volna máshoz. Becker Dávid nagyapám nagyon modern ember volt, megvette a Franklin Társulat kiadásában az első magyar Darwin és Marxot, *Nyugatot* és *Huszádik Századot* olvastak, de Nagyapa még a *Nyugat* beindulása előtt, Kiss József lapjában, *A Héten* figyelt fel a fiatal Adyra. Mégis, enyhén szólva kiborult, amikor színinövendék nagylánya, Aranka, egy este a női szabadságjogokról, a szerelemhez való egyenlő jogról szónokolt, miközben ruhát varrt, szabott, próbált, tűzött, fércelt, késő éjszakáig. Nagy, drámai vita zajlott, majdnem sírtak mindketten – Arankának persze csak a szája járt –, aztán indulatosan odavágta a félig kész ruhát, csak úgy repültek a gombostűk, s ment lefe-

küdni. S amikor elcsendesedett a ház, egyszerre meghallotta, ahogy nagyanyja, aki beteges lánya helyett a háztartást vezette, nyögve, hajlongva szedegeti össze a gombostűt a padlóról, s azt dűnnyögi hozzá: „Az a disznó feminista... az a disznó feminista...” Amire Aranka elbőgte magát...

Mégis, anyám, a kedvenc, a jó kislány tréflizte el a családot. S amikor a váradi premonstreiekhez járt, érettségire készülve egy fiatal katolikus pap, bizonyos Beöthy Gyurka korrepetálta számtanból és fizikából, és mindenáron meg akarta téríteni. Anyu azt mondta neki, hogy ha egyetlen kérdésére felel, akkor kitér: hogy is van az a szeplőtelen fogantatás? Mire szegény Beöthy Gyurka feldühödve felelt: „Menjen a fenébe, Elluska, maga zsidónak is rossz!” Ez rövidesen be is bizonyosodott, amikor fiatal házaskorukban apámat tették meg hitközségi elnöknek – szakszerűen resekolnak – abban a dél-bihari hegyi falucskában, ahol a fűrészgyárban volt tisztviselő. Elluskának tehát el kellett mennie a kis imaházba, beülnie az áhítatos nénik közé, akik folyékonyan olvasták éneklő hangon a héber szöveget, és átszellemülten sírtak hozzá. Anyu kapott egy olyan iskolás imakönyvet, amelyben egy hasábon a héber betűs szöveg állt, a másikon a magyar fordítás. Azt nézegette, lapozgatta, s egyszerre megszólítja a mellette ülő nénit: „Tessék csak nézni, mi van ide írva: »Hálát adok neked, Uram, Istenem, Világ királya, amiért nem teremtettél nőnek...«” A néni csúnyán nézett rá, de nem szólt, csak imádkozott tovább, azt sem tudva, mit. Aztán anyu megint talált egy mazsolát, s megint megmutatta neki: „Tessék csak nézni, mi van itt: »Hálát adok neked, Uram, Istenem, Világ királya, hogy testemet elláttad résekkel és likakkal.«” A néni becsukta az imakönyvét, rátette a kezét a vállára, s azt mondta neki: „Elluska, menjen szépen haza.”

Várad aztán nagyon szabadgondolkodó, modern város volt, de ott is megvolt a hithű ortodox réteg, bár a mi kortársainkkal lehetett beszélni. A vajas-sonkás zsemlénket például kíváncsiságból elkérték a vallásos lányok, de mivel túl kövér volt, elcsapták a hasukat, s azt mondták, hogy ez az Isten büntetése – ám jövő héten már ízlett. De nagyobb ügy volt az, amikor a váradi ifi teniszezők az országos bajnokságra indultak volna Bukarestbe – ezek a bátyám osztálytársai voltak –, s a csapat legerősebb versenyzőjét, egy mélyen vallásos családból való fiút nem akarták elengedni a szülei, mert szombaton kell utazni, és az bűn. A csapat kétségbe volt esve, hogy elveszítik nélküle a bajnokságot, amire pedig biztos

esélyesek voltak, rimánkodtak neki, s a fiú végül annyit ígért, hogy az apja majd beszél a rabbival – és valóban, szombat reggel ott volt az állomáson. A többiek csendben örültek, és nem mertek kérdezni semmit. Csak később a vonatban tűnt fel nekik, hogy az a fiú olyan furcsán ül. Hát egy bedugaszolt literes üvegen ült, ami tele volt vízzel: „A rabbi megnézte a nagykönyvben, s kiderült, hogy vízen utazni szabad...” Hát persze, hajóból nem lehet a tenger közepén kiszállni. De egy ilyen szelíd kibúvó! Ha a világpolitika, de különösen most a közép-kelet-európai vagy közel-keleti politika korifeusai megismernek, megtanulnák és vállalni mernék az ilyen szelíd kibúvókat! Mennyivel többen maradnának életben... A Szent Mihály lova helyett egy literes üveg, ha kényelmetlen is, de nem végzetes.

A bajnokságot egyébként megnyerték.

* * *

Következzék a második resekol-történet. Elluska újságíró bátyja, Józsi, szakmai nevén, amit 1945 után hivatalosan is felvett, Jávor József, nagyapám meghíusult reménysége volt, nem végezte el a jogot, szépen rajzolt, festett, de abbahagyta, és beállt újságírónak, és nem írt könyvet – akárcsak később az unokahúga. Egyébként egyszer, még az ötvenes évek elején találkoztam az utcán egy régi kollégájával, a Marton Manó laptulajdonos ekkor már bottal tipogó, reszkető fejű fiával, aki megállított, és azt mondta: „Anikó, a Józsi az egy nagy kozór – de maga írni tud!” Józsi is tudott ugyan, de neki az újság, a kávéház s minden, ami vele jár – az örök pénztelenség is – életforma volt, szerep volt, s nem hivatás. A nők, akik imádták, annyira igénybe vették, hogy nem maradt ideje írni. Anyu egyszer azt mondta, amikor a szerkesztőségi munkaidőt áthelyezték délutánra, hogy „Így nem mehetsz feleségül rendes emberhez, csak újságíróhoz”. Tévedett szegényke, senkihez se mentem. Egyszer együtt szilvesztereztem Gyuri bátyámmal vagy tíz-tizenkét évre rá, hogy táncolni tanított – én huszonnégy voltam, ő harminc. Felkért táncolni, de rövid pár taktus után eleresztett, és megállt: „Most már tudom, miért nem vesz el téged senki! Nem hagyod magad vezetni.”

De térjünk vissza Józsira: képzeljék el, kedves olvasóim, miként játszott volna egy bohém pesti újságíró Vittorio de Sica: úgy hasonlítottak, mint az iker-testvérek, még abban is, hogy korán öszültek, csak Józsi magasabb volt, nyúlánkabb, kopottan is ele-

gánsabb, s a szomorú tekintetének, a különös, széles, fájdalmasan finom vonalú szájának nem lehetett ellenállni. Az Elluska szája is olyan volt, de ő volt a megtestesült, tisztos, szolid úriasszony, bárha csupa humor, huncutság és szemtelenség volt a kifogástalan modorával együtt.

Egyszer, úgy 1915–1916-ban, egy háborús karácsonyon hivatalosak voltak Arankával valami alföldi jószágigazgató ismerősükhöz, s egy átszálló állomáson a rengeteg paraszt között megismerkedtek egy zergetollas kalapú középkorú úrral s szabadságos katonatiszt unokaöccsével, akiknek azt mondták, hogy rokonaik azok, akikhez hivatalosak, s akiket ez az úr igen jól ismert. S mivel a hadnagy öccse, sebesülésből frissen felépülve, még nagyon érzékeny volt, az az ötlete támadt a bácsinak, hogy miután a fiatalember összes szívügyeit elmesélte Elluskának, felbízta, játssza azt, hogy ismerik egymást. Elluska vette a lapot, és elkezdte az ugratást: „Hát nem emlékszik? Amikor a Mancsi... az Ilonka, a Viola, a Magdolna...” stb., stb. A fiatal tiszt csak kékült-zöldült, nem tudta, hova legyen, hogy ez a két lány, akire nem emlékszik, minden titkát kibeszéli. Megérkezésük előtt pár perccel aztán megkegyelmezték neki, és bevallották, hogy ugratás volt az egész. S a kaján értelmi szerző, az öregúr, azt mondta búcsúzóul: „Ha nem tudnám, hogy a Wanne-ék rokonai vagytok, azt mondanám, hogy micsoda két jópofa zsidó lány!”

S szegény, édes Józsi bátyámat még mindig halasztgatom, de hát ő minden szavával, minden tettével a poénok poénja volt. Már gyerekkorukban gyanította Aranka meg Lala, a két utána következő, hogy József nagyobbakat mond a valóságnál, magyarul, hazudik. Nagyobb városba járt gimnáziumba, és olyan képtelenségeket mesélt, hogy ott, ahol ő kosztos diák, gombóccal eszik a töltött káposztát – de sajnos, a szülők igazat adtak neki. S valahányszor elkezdtek kölcsönösen a henccegést, Józsit sosem lehetett letromfolni. De egyszer beütött a nagy alkalom: ebédre voltak hivatalosak valahová, ahol a rántott csirke csupa comb volt, de olyan pici comb! – s csak ebéd után vallották meg nekik, hogy békát ettek. A feltörő émelygést azonnal elnyomta a diadal, hogy ílyet Józsi nem tud, s alig várták, hogy újrakezdhessek a szópárbajt. Amikor Józsi hazajött, rákezdtek: de mi így, de mi úgy, de olyat te nem tudsz – hiába, mindig a Józsié volt az utolsó szó. Végül kikerült a nagyágyúval: „Ez mind semmi, de mi békát ettünk!” Józsi elsápadt, s aztán fölényesen legyintve felelt: „Mi hetente eszünk varangyot...”

Amikor nagyapát gyászolták, egy hétig a földön ülve, eltűnődött, és azt mondta, talán mégsem lett volna elsőrendű fontosságú cél minden nőt megbizni... Később, amikor Aranka viharos, küzdelmes fiatalság után második férje mellett végre konszolidálódott, s valami – inkább előkelősködő, mint előkelő, unalmasan nagyképű – társaságban megjártszotta a nagyasszonyt, elmesélte, hogy gyerekkorukban Józsi egyszer azt mondta: az erdőben járva vágtott egy mogyorófa vesszőt, s egy sziklára ráütve így szólt: „Szezám, tárulj!”, és szezám tárult, s ő bement, s ott táncolt a tündérekkel, mire ők ketten Lalával kiszöktek este az erdőbe, és kitört az erdőtűz, s kétségbeesve keresték őket, és csak hajnalban találták meg, amikor még mindig hiába ütögették a vesszővel azt a sziklát, hogy „Szezám, tárulj!” – s a társaság, az a sok „behóved”, jómódú, beérkezett senki sopánkodva rázta a fejét, hogy nahát, nahát, Józsi szegény vállalta a rajtakapott, ebadta kis kölyök szánom-bánom pózát, de aztán félrevont engem, kis copfos, szemüveges, magas szárú cipős, dagi iskoláslányt, és azt mondta, halálos komolyan a szomorú szemével: „Legalább te hidd el, Anikó, hogy én ott igazán táncoltam a tündérekkel...”

Még ma is hiszem. De az itt következő resekol-történetet másoktól is hallottam, az értelmi szerzők is terjesztették, tehát igaz, s ehhez képest a szezám tárulj s a tündérek bálja szürke, lapos, izzadtságú naturalizmus.

Röviddel az első világháború után – azt hiszem, a szüleim egész nemzedéke 1920-ban házasodott – Józsi is megnősült, igazán szerelemből, mert Bimbikének már az apja s a nagyapja is elkártyázta a vagyont, amiből egy bihari faluban, Mezősason már csak egy ház, egy kert s tán egy rossz kis bolt maradt, és a megingathatatlan ősi tekintély, amely szerint a Klein család feje a sasi hitközség örökös resekolja – mint ahogy a megyének örökös főispánjai a Tiszák. Özvegy Kleinnének két lánya volt, fia egy sem, tehát az első vőt, Józsit megtették resekolnak, s első feladatul azt bízták rá, hogy menjen fel Pestre, és vegyen a hitközségnek egy tórát.

A háború utáni nagy szegénységben, állástalanságban, kezdődő inflációban csodálatos menedék volt a jó konyhájú falusi háztartás. Józsi mégsem bírt ellenállni a kísértésnek, hogy Pestre érve mindeneke előtt végigmenjen a körúton.

Én ismertem már a történetet mástól, amikor ő mesélte el, rettentő szégyenlősen. Gondolom, hepaj volt az a szégyenkezés, stílusgyakorlat.

– Két kolléga jött szembe: Zsolt Béla és Várkonyi Titusz. Tudod, ennek a Várkonyinak, a rendezőnek az apja. Józsi, hát te élsz? Mit csinálsz?

- Resekol vagyok vidéken.
- És mit keresel a körúton?
- Tórát kell vennem.
- Pénz van nálad?
- Ötvenezer.
- Az szent pénz. Gyere kártyázni!

A tóra a Mózes öt könyve, méter széles pergamentekercsre írva, kézzel, héber betűkkel. Nagy ünnepeken a hitközség legtekintélyesebb tagjai – többnyire kövér öregurak – a vállukra támasztva viszik körül a templomban az emberderék vastagságú tekercset, a többi hívő tolong körülöttük, hogy megcsókolják, de legalább megérintsék a Szentírást.

Másnap reggelig elment az ötvenezer. Zsolt és Várkonyi pedig elcipelte Józsit Kausz Simihez, a bankárhoz, aki azt mondta, ez a sztori megér neki ötvenezret, és fizetett.

Józsi fellelegzett, de a két sátán azt mondta:

– Te, Józsi! Próbáld visszanyerni!

Éjjel háromkor már háromszázezer koronája volt, reggel ötkor még maradt ötezer és annyi józan esze, hogy felkeljen a kártyaasztaltól, és amint az üzletek nyitnak, elmenjen a tóráshoz, s elmondja neki, hogy egy tórára van szüksége, de mindössze ötezer koronája van.

– Sebjaj, uram, van zsebkiadás is, utazáshoz, mindössze ötezerbe kerül – mondja, s már veszi is elő a fiókból a kis grafikai-könyvkötői remeket.

– És benne a teljes szöveg? – (Mi egyéb lehetne fontos egy újságírónak?)

– Hiánytalanul!

– Hát akkor, ide vele!

A berettyóújfalusi állomáson, négylovas kocsival, díszben várták a kövér öregurak, s kissé meghökkenetek, amikor Józsi könnyedén, üres kézzel leszállt a vonatról.

– De Becker úr, hol a tóra?

Józsi benyúl a zsebébe, és elegáns mozdulattal előveszi és a tartórúdjánál – pardon, pálcikájánál fogva felmutatja.

– Ez a picí?! – rémülnek el a kövér öregurak.

– Kérem, Pesten most ez a divat!

Konyec filma, ahogy ezt manapság mondani szokás, katasztrófa esetén.

Resekol többet a családban nem volt.

A fogalom még egyszer, egyetlen tőmondat erejéig elő fog fordulni.

Addig azonban a régi jó világnak nevezett izé véget ér, és elkezdődik a történelem.

* * *

1940. Édes Erdély, itt vagyunk. A honvédség bevonul Szatmárra, s a huszonnét évnyi „ébredő” nevelésben részesített-vadított jámbor parasztfiúk hökkenten s enyhén szólva görbén néznek a boltja ajtajában mosolyogva álldogáló nagy kalapos, szakállas, pájesszos, hosszú fekete kabátos ortodox zsidóra, aki főlényesen vagy tán épp gyermeki naivsággal felel vissza az el sem hangzott kérdésre:

– Na, mit néznek úgy a vitéz urak? Nem láttak még erdélyi magyar embert?!

(Ennek a történetnek a német eredetije úgy szól, hogy „nem láttak még svájci állampolgárt?” Ami groteszk, kihívó szemtelenség. De a szatmári változat, az igaz – és sorstragédia.)

* * *

1942. Az egykori ifi teniszcsapat munkaszolgálatos, újonc. Napi negyven kilométeres menetelések a front felé. Ha egy faluba érnek, ahol előttük már hetek óta minden éjszaka más transzport van elszállásolva, ott elkezdhetik a reménytelen takarítást, Petőfit idézve: „Mit rákentek a századok, lemoszuk a gyalázatot”. Az esetek többségében nem sikerült. Weiss Ferike, aki mindig az osztály agyonugratott hülyéje volt, most száználmasan élehetetlennek bizonyul. Ő az első, aki elveszíti a holmiját, feltöri a lábát a bakancs, végleg szétszakad a cipőfűzője satöbbi. Egy rövid déli pihenő végén, amikor már sorakozni kell, egy vadonutú, túlbuzgó kis székel keretlegény jelentkezik: „Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, Weiss Ferike ül az út szélén, és sír. Lelőjem?” A pesti bárzongorista parancsnok bölcs humanizmusa a legtrágárabb, cifra útbaigazítással ripakodik a legénykére. „Igenis, megértettem.” „Lelőjni!!” Weiss Ferike megússza. Eljön egy nap, amikor lemarad, s a társai már némán gyászolják, de mire holtfáradtan megérkeznek a körletbe, Ferike már pihenten, mosolyogva ül, és falatozik. Egy német tank szedte fel, és hozta ideáig, s még jól fel is pakolták kajával. A dilis zsidót szeretik. A középkori babona az örület szentségével, vagy a néma felsőbbrendűség önigazolása? Mindegy. Ötvenen felüli öregasszonyok is megúszták a lágert valódi vagy tettetett bolondsággal.

Másnap este már nem volt német tank, s ahogy be-

vánszorgott a század egy agyonhasznált falusi iskolába, a keretlegények rögtön ordítani kezdtek: „Irány a budi! A farakások közé szarni tilos!!!” Amire mindenki tudta, hogy az egyetlen veszélytelenül használható véce a farakások köze.

Miután ettek végre, megmosdottak, lefeküdtek, az őrmester eloltotta a villanyt, egyszerre csak valami kibírhatatlan bűzre ébrednek. Valaki villanyt gyújt. Ott áll az ajtóban Weiss Ferike, s a feje búbjától kezdve csorog rajta lefelé a sárga lé, helyenként egy-egy darab újságpapír tapadt meg a haján, a gallérján, fenekén. Becsületesen és egyedül szót fogadott az őrmesteri parancsnak, és a latrinába ment.

– Egészen a spanyol polgárháborúig estem bele...
Lásd az újságdarabok keltezését.

* * *

1943 tele. Hittanóra az iskolában. Ez a lányiskola az ortodox hitközségé, s mi, a neológ lányok külön hittanra járunk, de előfordul, hogy benn maradunk az osztályban, valami leckét megírni. Ezúttal az ősz-öreg hitoktató, Fuchs Salamon átszellemülten, remegő hangon kezd beszélni arról, mennyi üldöztetésnek vagyunk mi, zsidók kitéve. Valami van a hangjában, amiért oda kell figyelni rá. Példaképpen elmondja, hogy az első világháború idején mint táborigazgató egyszer halálraítélhez hívták. Ilyen még nem volt! Egy orosz kém! Kétségbe volt esve, szegény hittestvérét féltve sietett kitudni, mi is történt. Kiderült, hogy az illető annak a galíciai falunak a sámesza, ahol a hadsereg épp be volt szállásolva. A sámesz a templomszolga, amolyan sekrestyés, akinek egyik feladata, hogy mielőtt a szombat beköszöntene, kösse körül a „sábeszdróttal” a helységet, hogy a zsidók tudhassák: meddig mehetnek el anélkül, hogy a járással – célszerű közlekedéssel, utazással – megszenteltelenítenék a szombatot. De hát amióta háború van, a boltban semmit sem kapni, drótot a legkevesbé, s ő már kétségbeesett, hogy nem teljesítheti kötelességét, amikor Isten megsegítette, és a mezőn odaterített a lába elé egy végtelen hosszú drótot. Ő elrebegett egy hálaimát, vágott magának a drótból annyit, amennyit kellett, és sikerült megmentenie a büntől, körülkötnie a falut.

A drót egyébként a táborigazgató telefon drótja volt. A fronton.

Fuchs Salamon bácsinak akkor sikerült megmentenie azt a marhát, aki nem tudta, milyen világban él. De hát most, amikor tudjuk, hogy a szlová-

kiaiakat is elvitték, a németországiakat már rég, Újvidéken ott volt az a rettenetes pogrom – és ő még ma sem látja, hogy hittestvéreivel szemben való vétek, ha csak a Szentírás parancsait nézi, és nem veszi tudomásul, hogy a wannsee-i konferencia óta hivatalosan, testületileg halálra vagyunk ítélve? Az Endlösung elvével szemben a vallás parancsainak a betartása tehetetlen. Egyetlen saját intézményünk ez a vakbuzgó, égbekiáltóan ostoba hitközség. Mi lesz velünk?

Egy fél óra múlva, a lágerban azt vetették ezek a szemünkre, hogy azért jutottunk ide, mert nem tartottuk be az étkezési tilalmakat.

* * *

1945–48.

Az élve maradottak, megszabadultak között nagy a baloldali nekibuzdulás. De a dolgok bonyolódnak. Előbb a kereskedelem minősül bűnnek, aztán, Izrael Állam megalakulásakor a Párt szinte erőszakkal küldi ki az embereket Izraelbe, azt is, akinek eszébe se jutott volna, többek közt azért, mert épp akkor vett feleségül egy keresztény lányt, akit nem vihet magával. Elluska pártalapszervi titkár a Kossuth utcában, ahol csupa kicsi boltos, szabó, suszter lakik, egy orvos, és a nehézipari káder, azaz Andrényi vaskereskedés segédje. Az első vészjel – az utolsó resekol-sztori, egy mondatban. A szomszédasszony sápióztatva jön Elluskához: „Képzeld, a resekol elvtársat letartóztatták!”

Kereskedő volt, kereskedett.

* * *

Hetekkel az erőszakos Izraelbe küldés után az összes zsidó párttagot nagygyűlésre hívják össze a Sas alatti moziterembe. Ella megy az egész alapszervezetével, amelynek dísztagja a Zion-templom sámesza, Wechsler, aki Iljics Vlagyimirnak nevezte el a fiát, bár ő maga Samu, s a nagy felülvizsgáláson mindenkit elv-szerően és éberén megbírált, meg is dicsérték érte, de megkérdezték: nem gondolja, hogy a foglalkozása nem áll összhangban a tudományos világnézettel...?

Ahogy mennek fel a lépcsőn, óriási felirat látható a falon: „Le a cionizmussal!” Elluska mellett megy egy kis suszter, aki soha egy gyűlésen még ki nem nyitotta a száját. Most megszólal:

- Elvtársné, látja, mi van odaírva?
- Látom.

– Elvtársné, maga tudja, én megyek faluakció, én megyek újságakció; én csinál minden (az első-második nemzedék még jiddis anyanyelvű pólisi volt, azok beszéltek így) –, elvtársné, le a cionizmussal én nem mondom. És miért is mondanám? – (az önrendelkezési jog délibábjának bűvöletében elfogta az ékesszólás, annyira, hogy már nem is ejtett nyelvtani hibákat). Amikor már Lenin maga megmondta, hogy egészen az elszakadásig...?!?

– Jó – felelt Elluska –, majd hallgatunk ketten.

Odabenn nagy a szavalás, rázzák a rongyot. Szünetben, miközben egy pincér hűsítőt szolgál fel, az elnökségben trónoló pártaktivisták azt tárgyalják, hogy ha ilyen jól megszervezték a dolgot itt a városban, akkor folytatni kell vidéken, s már osztják is a szerepeket: „Én megyek Élesre, te mész Szalárdra, te Révre, te Borsra...” De közbeszól a pincér: „És ki megy Izraelbe?”

Rövid hónapokon belül az egész elnökség kint volt.

Egyelőre azonban folynak a nagyhangú szónoklatok, s amikor valamelyik előimádkozó (majd mit mondtam, felszólaló) elfulladva iszik egy korty vizet, a váratlan csendben feláll a Wechsler, és ütemesen tapsolva rákezd: „Le a-cio-nizmus-sal! Le a-cio-nizmus-sal!”

A kicsi suszternek ez már sok volt, dühösen hátrafordult hozzá, és ráripakodott:

– Mondja, maga Wechsler, hol lesz maga samesz?!

* * *

Seherezáde észreveszi, hogy hajnalodik, és abba-hagyja a mesét.

Folytathatnám ezeregy éjszakán keresztül. Az alapvicceket – egy kivételével – kerültem, és nem tudtam „történelem előtt” megmaradni. Most kellene egy csattanó, egy kacagás, de ahogy végignézem, a történeteim egyre komorabbak. Bálint György után szabadon, aki a történelem favicc jellegére még a második zsidótörvény és a Don-kanyar előtt nyomtatásban is rátapintott, „utunk a harmadik évezred felé, mely egyre bizonytalanabb ellőtt – (ellőtt? tán szétlőtt?) csattanók között vezet. Két úr utazik különvonaton Bécsbe” – repülőgépen Sarajevóba vagy Beirutba, Madridba vagy Londonba, vagy felszáll egy utasszállító Boeing a Kennedy repülőtérrel Párizs felé – és várjuk, várjuk a csattanót –, és robban. Aggódva nézünk körül, gójok, zsidók, kitértek és hitetlenek: hol itt a vicc...?

Bukarest, 1996. augusztus